

KO SE POSLEDNJI SMEJE?

(Igor Perišić: *Uvod u teorije smeha – Kratak pregled teorija smeha od Platona do Propa, Službeni glasnik, Beograd, 2010*)

Danas se u književnoj kritici koriste termini koji nam često deluju kao neki aksiomi – svi znaju šta znače, šta podrazumevaju i šta obuhvataju, ali ne mogu da vam kratko i jasno objasne njihovo značenje ili, pak, da daju adekvatan sinonim. Njihove definicije su često upotpunjene izrazima „poput“, „nalik“, „otprilike“ i sličnim *odokativnim* atributima ili subjektivnim teorijskim shvatanjima. Na primer, mnoge studije i teze se bave problemom smeha, smehovnog, duhovitog, komičnog i smešnog, i skoro svaki autor daje svoju definiciju studijske terminologije, najčešće modifikovanu u skladu sa predmetom proučavanja.¹ To se da i očekivati s obzirom na preobimnost književnoistorijskog korpusa, ali i (ne)moć književnosti da samu sebe objasni. Kao i svaka umetnost, ona se opire konačnoj i konkretnoj naučnoj odredljivosti, a često je predmet ili saučesnik drugih nauka, kao što su filozofija, estetika, psihologija, sociologija i tako u nedogled. Ipak, zadatak svake nauke, pa tako i teorije književnosti bi trebalo da bude uspostavljanje opšteprihvaćenih, adekvatnih definicija terminološkog aparata – a meni se čini da se neke definicije umnožavaju brže nego sama književna ostvarenja.

Da nije reč samo o smehu i njemu sličnim odrednicama, navodim i primer fantastike. Ova paralela će poslužiti za otvaranje još jednog problema: pored definicije nekog književnog pojma, kritičari i teoretičari se često spore oko toga da li je reč o žanru ili prosey. Time se stvar još više komplikuje i divergira u različitim pravcima, te se pristupanje izučavanju ovih problematičnih pojmova čini kao Sizifov posao, jer književni teoretičar (ako je iole dobar istraživač) mora da ima uvid u svu relevantnu naučnu literaturu. Igor Perišić je odlučio da se uhvati u koštac sa ovim Golijatom i ponudi književnonaučnoj javnosti pregled teorija smeha u književnosti.

Ono što treba napomenuti na početku jeste da je Perišićeva knjiga objavljena u ediciji *Pojmovnik* izdavačke kuće Službeni glasnik koja je „zamišljena kao neka vrsta velikog rečnika (ili, pak, male književne enciklopedije!)“, jer kako dalje tvrdi urednik Gojko Tešić, „u srpskoj književnoteorijskoj/istorijskoj leksikografiji oseća se praznina – namera je POJMOVNIKA da se taj nedostatak ublaži i da se u našoj književnoj nauci započnu ozbiljniji poslovi za sintetičko oblikovanje kako istorije srpske književnosti tako i istorije srpske književnoteorijske misli“. Da li je Perišićeva studija uistinu popunila poneku prazninu, ostaje da vreme da

¹ Najveći broj studija se bavi ovom problematikom u jednom određenom književnom delu ili u nekoliko književnih ostvarenja jednog pisca, dok manji broj razmatra smeh u okviru određene književne epohe, ali opet samo jedne. Sa druge strane, izvestan broj teorija proučava smeh kao fenomen (bilo kao filozofsku, psihološku, sociološku, kulturološku itd. kategoriju) bez, ili sa veoma malo dodira sa književnošću.

svoj vrednosni sud. Ono što je sigurno, a što i sâm autor tvrdi, jeste da ne postoji nikakav pregled (teorija) smehovne tradicije u istoriji srpske književnosti (osim već pomenutih istraživanja o pojedinim piscima i nekim epohama). Ova napomena nema za cilj da umanji vrednost postojećih eseja i studija o smehu, kao ni da zanemari doprinos brojnih radova, pre svega Gorana Maksimovića, Miroslava Pantića, Sretena Marića, Bore Ćosića, Vladete Jankovića i mnogih drugih, koje uostalom i Perišić navodi kao dragocene izvore svoje literature – naprotiv, ali moralo se ukazati na nedostatak objedinjene, dijahronijske sistematizacije *smehologije*.

U uvodu svog *Uvoda* Perišić skromno implicira (*bez*) *uspešnost* svog posla i izražava „sumnju u samu definibilnost predmeta“. Ipak, pre same definicije, za razgraničenje pojma smeha od ostalih srodnih pojmova Perišić se opredeljuje za stanovište da je smeh proces, a ne žanr, i pri tom navodi objašnjenje Bogdana Kosanovića da je „smeh kao *proces* rezultat ‘dejstva dva faktora: smešnog objekta i subjekta – čoveka koji se smeje’“, te zaključuje da je možda najpreciznije određenje smeha „kao *relacije* subjekta i objekta, tj. estetske relacije, a ne estetskog predmeta“ (podvukla D. B-T.).

Iz ovoga se, dakle, vidi da smeh ne predstavlja „žanrovsku književnost“, već spada u književne procese ili, kako Perišić na nekoliko mesta navodi, „efekat“. Književno delo je odavno preraslo proučavanje samo kroz kompoziciju, teme i motive. Osim autora i dela, i čitalac stupa na scenu kao ravnopravni, aktivni element za potpuni *efekat*. Ono što je nekom smešno, ne mora da bude nekom drugom. Neko delo može ostati neduhovito za neobaveštenog čitaoca (parodije, parabole i alegorije). Drugo delo opet može izgubiti u prevodu ili je jednostavno van vremena (satira često odgovara jednom određenom istorijskom društveno-političkom trenutku). Čitalac/gledalac je taj koji će se nasmejati – on je taj na kog mora da utiče književni proces, odvijanje književnog dela. Tekst sam po sebi nije smešan ako se tako ne *doživi*, iako je za to možda postojala piščeva intencija. Ponekad je i obrnuto: delo ne pretenduje na komičnost, ali određenim efektima izaziva smeh. Za recepciju ne postoji žanr – recepcija se doživljava, odvija i događa. Zbir (čitalačkog) iskustva proizvodi i određeni efekat recepcije tokom čitanja nekog dela.

U daljem tekstu, kroz kratak pregled glavnih škola i teorija poimanja smeha Perišić dolazi do zaključka da nekoliko termina treba jasno razlikovati:

„– *Komično* je kvalitet predmeta u umetničkim formama.

– *Smešno* je kvalitet predmeta u ‘životu’.

– *Hotimična komika* je ime za predmet smeha u umetničkim formama.

– *Nehotična komika* je nedostajuće ime za predmet u ‘životnim’ formama.

– *Humor* je smisao za komično u umetničkim formama.

– *Duhovitost* je smisao za smešno u ‘životnim’ formama.

– *Smeh* bi, na osnovu svega toga, bio opšti pojam kojim može da se objedini *relacija* između predmeta (hotimične i nehotične komike), kvaliteta predmeta (komično i smešno) i recipirajućeg subjekta koji, putem naročite sposobnosti (duhovitost i smisao za humor), proizvodi ili humor ili smeh u užem smislu (‘smeh u užem smislu’ je oznaka za fenomene smeha – ‘prirodne’ ili nesvesne – koji nisu umetnički).“

Dakle, smeh predstavlja sadejstvo tri elementa: teksta, čitaoca i njihovog odnosa, što znači da bi žanrovska (i sva dalja podžanrovska) određenja bila nedostatna za brojne varijacije ovih činilaca.

I na kraju ovog razmatranja, još jedno zapažanje – Perišić u uvodu iznosi i još jedan sastavni deo svoje *svakidašnje jadikovke* i priznaje nemoć teorije književnosti: „Ona se, kako se već dâ naslutiti, pokazuje preslabom da se uhvati u koštac s tim problemom ukoliko nije interdisciplinarno udružena i ukoliko pomalo ne 'krade' od svake od tih 'susednih' disciplina, to jest ako katkada ne stavi u zagradu ono 'književno', jer savremene teorije u humanističkim disciplinama sve više gube specijalističke prideve stapajući se u jednu Teoriju.” Teškoća određenja smeha u književnosti se vidi ako pogledamo sadržaj ove studije. Posle uvodnih poglavlja nižu se naslovi odeljaka: „Platon”, „Aristotel”, (...) „Paskal”, „Dekart”, „Spinoza”, „Hobz”, „Kant” itd, što znači da, kako je i sâm Perišić u jednom razgovoru tvrdio, u smehu u književnosti ima najmanje književnosti. Da li to znači da je problematika uistinu tako nesaglediva u obilju književnog stvaralaštva? Ili je pak književnosti dovoljna ta esencija smehovnog koja nema potrebu da sebe objašnjava, već taj sud ostavlja drugima? Da li je moguće da je smeh u književnosti kao relacija neuhvatljiv poput sitnog peska koji se osipa čim pokušamo da ga uzmemo u šaku? Nije li Književnost ili još bolje, Tekst, varljiv kao paukova mreža – ne primećujemo njegovu prozračnost i ne znamo da smo uhvaćeni, dok se u potpunosti ne upetljamo? Da li je Književnost ta koja se poslednja smeje?

Perišić je napisao *Uvod*. Čekamo razradu.